

באר מים היים

פרטית: ויצא

גילוי: 182

שבת שלום!

ואם מתקיים אחד מהתנאים הבאים מותר:

א. היה רגיל בכך קודם ההלוואה. שו"ע (י). גדר הרגיל הוא אפ"י עשה כן פעם אחת. סדר הריבית (עמ' פט) בשם התוספתא שהובאה בהגר"א (יד), הגר"מ פנירי (ריבית לאור ההלכה עמ' קס). ויש אומרים שהוא שלוש פעמים. דרכי תשובה (קסו, ד). ואם כעת יש לו קושי מסויים שללא ההלוואה לא היה עושה לו הטובה ההיא, אסור אפילו שרגיל בכך. (ברית פנחס ד ג-ד). ב. אם היה עושה כן אף בלא ההלוואה. שו"ע (י). ג. אם הדבר ברור לכל שלא עשה כן מחמת ההלוואה.

דוגמאות לדברים האסורים כשלא מתקיימים התנאים הנ"ל - *מתנה בעת הלידה, בר מצוה, נישואין. אמנם מותר לתת מתנה לבן המלוה אם אין מתכוין לכבד בזה את המלוה חלקת בנימין (קסח). *לעזור לו לבנות סוכה וכד'. *ללמד את המלוה אותו או את בנו תורה בחינם או במחיר מוזל. *משלוח מנות בפורים. *לא יכבדו בפדיון הבן סדר הריבית (עמ' צג). *להשאיל לו כלים או שאר דברים יקרים. *לשלוח הזמנה למלוה להשתתף באירוע. *להשתתף בשמחת המלוה או לאחל לו מזל טוב קובץ הלכות ריבית (יט, כ). *להעלותו על רכבו. ואם דרכו להעלות נוסעים על רכבו מותר, ובלבד שלא יקחנו למחוז חפצו במיוחד. והתקנה בזה שישלם לו מחיר תחבורה צבורית ריבית לאור ההלכה (עמ' קעא). *מי שברך בביה"כ.

פעמים שאסור לעשות טובת הנאה אף אם היה עושה כן בלא ההלוואה - א. אם המלוה מצוה על הלוה לעשות לו דבר מסויים שאז ניכר שהוא בשביל ההלוואה, כגון שישתדל בעבורו שיקבלו אותו למשרה כלשהי שו"ע (יב), שו"ע"ר (י). **אמנם אם המלוה מבקש מהלוה שיתפלל עליו** י"א שהוא אסור משום ריבית דברים. הגר"ח קנייבסקי, הגר"מ גרוס, הגר"מ שטרן, הגר"נ נוסבוים, הגר"ש אולמן. וי"א שאין בזה איסור ריבית כיון שאינו נותן לו כלום אלא מתפלל והקב"ה הוא ששולח את הברכה. הגר"נ קרליץ, הגר"א"ל שטינמן, הגר"מ וואזנר, הגר"מ שפון, הגר"ש גרוס, הוב"ד בספר וישמע משה (י"ד סי' קמט). אמנם בדרך בקשה לעשות לו טובה כלשהי מותר כשאינו מוסיף טרחה ברית פנחס (פ"ד הערה כב). **ב. אם התכוון הלוה בשביל ההלוואה שו"ע (קסז), שו"ע"ר (יא). ג. אם מיטיב עמו בשעת הפירעון.** שו"ע"ר (ד). ד. דברים שבפרהסיא שו"ע (קסז), אא"כ היה רגיל בפרהסיא שו"ע"ר (יא), או שידוע לכל שאינו מחמת ההלוואה (שו"ע (קסו, א). ברית פנחס (ח, ט). כגון להשאיל לו רכב, לכבד את המלוה בעליה או בסנדקאות ברית פנחס (ד, יט) שבה"ל (ח"ט קעא), וכן אסור למדפיס ספר להכניס בספרו ברכה למי שהלווה ואפ"י שע"כ סייע לו בהוצאת הספר, ואם כותב שמן השמים יבורך מותר הגר"מ פיינשטיין (אגר"מ א, פו). ויש מי שמחמיר בזה יב"ע (ד, ט), ובה"ע (ח"ח עמ' יד) כתב שהמקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו. **ה. אסור למלוה לקחת שום דבר מעצמו או להשתמש בחפציו של הלוה ללא רשותו כיוון שניכר שסומך שהלוה יסכים לו מחמת ההלוואה.** שו"ע (י), שו"ע"ר (יא). אלא א"כ היה רגיל בכך שו"ע"ר (ב).

נעזרתי בספ' ברית פנחס, סדר הריבית, קובץ הלכות ריבית, קוני' הל' ריבית.

חיים כהלכה

איסור ריבית דברים וטובות הנאה מהלוה למלוה – ההלכות המצויות

דיבורים האסורים משום ריבית דברים

אסור ללוה לשבח את המלוה אף שאינו אומר שזה בשביל ההלוואה ושלא בפניו מותר. שו"ע"ר (ט), ברית פנחס (ד, א).

אמירת תודה ויש"כ - י"א שאסור ללוה לומר תודה או יש"כ על ההלוואה. הגר"מ פיינשטיין (י"ד א, ב), חזו"א (ארחות רבינו גצד), הגרש"א (מנחת שלמה ג, סח), הגרע"י (ה"ע ח"ח עמ' טז). ולאחר כדי דיבור מהפירעון מותר (שם). ואם הלוה הודה או בירך שלא כדון, ראוי למלוה להודות לו או לברכו בחזרה כדי שלא יעבור הלוה על איסור ריבית דברים. קובץ הלכות ריבית (יח) בשם המהריק"ש (אהלי יעקב סי' קכו).

ויש מקילים לומר תודה או ישר כח כיוון שרגילות כל אדם להודות על כל דבר אפ"י קטן שנעשה בשבילו, ובפרט שפעמים שמניעתו הוא בגדר ביזיון. הגר"ש"א (אשרי האיש יד, א), הגר"ב"צ אבא שאול (ריבית לאור ההלכה עמ' קסב), הגר"מ לוי (מלוה ה' ח"ג), ובפרט שדרך בנ"א להשיב "אין בעד מה". ויש שהיקל אף לומר "אלפי תודות ממש הצלת אותי". הגר"ש"א (שם).

אמירת "תזכה למצוות" - כיון שהיא ברכה אף שיש מקילים בדבר לא יפה הם עושים. הגרש"א (מנח"ש א, כז), חזו"א (שם). ויש מקילים לומר תזכה למצוות. הגר"ש"א (שם), הגרע"י (שם), הגר"מ לוי (שם), ובפרט משום שדרך בנ"א להשיב "תזכה לעשות". תורת ריבית שכן נהגו (עמ' מז), הגר"ב"צ (שם).

הקדמת שלום - אסור ללוה להקדים שלום למלוה אם לא היה רגיל בכך קודם שהלווהו. שו"ע (קס, יא).

פעמים שמותר באמירת שלום - אם המלוה הקדים לו שלום מותר לו להשיב לו. סדר הריבית עמ' פח. וכן אם רגיל להקדים לו שלום קודם ההלוואה או שרגיל להקדים שלום לכל מכריו. ברית פנחס (ד, ח). בזמננו יש להתיר אף לכתחילה שהרי כל אדם שמכיר את חברו אומר לו שלום כשפוגש אותו. הגר"ש"א (אשרי האיש), סדר הריבית (פ"ח הערה 6).

דיבורים המותרים - *הודאה על הטרחה ולא על ההלוואה ברית פנחס (ד, ג). *מילות נימוס המקובלות בין מכרים כגון בוקר/לילה טוב, תהיה בריא ברית פנחס (ד, ה). מותר לשבח ולברך את המלוה זמן מה לאחר הפירעון או קודם ההלוואה, אך לא יאמר שזה מחמת ההלוואה. שו"ע"ר (ט), ברית פנחס (ד, ח). וכן משמע מדברי כל הפוסקים וכן המנהג קובץ הלכות ריבית (טו). *רגיל לברכו ולשבחו ברית פנחס (שם). *מותר להודות ולברך גבאי גמ"ח הגר"ש"א (אשרי האיש יד, ה).

עשיית טובה למלוה

אסור ללוה לעשות כל טרחה או טובה למלוה אם לא היה עושה זאת ללא ההלוואה. שו"ע (קסז), שו"ע"ר (יא).

שאלה: האם מותר לומר לחברו ענין המשתמע לשני פנים באופן שחברו יטעה או ספק יטעה?

תשובה: אסור להשתמש בלשון המשתמע לשני פנים כדי להטעות את חברו שנאמר "מדבר שקר תרחק" - להרחיק מדברים שהמובן מהם שקר. ניב שפתיים (א,ד). וכגון "אני מאוד ממהר אשתי בב"ח" ואף שאשתו עובדת שם כאחות וכיוצא"ב, אמנם אם אין מתכוון להטעות את חברו מותר כגון המסופר על רבי זלמלה מוולאז'ין שאמר למארחו העני ש'הרופא' אסר עליו לאכול, וכוונתו להרמב"ם, מפני שלא רצה להנות מסעודה שאינה מספקת לבעליה, שבמקרה כזה מותר לשקר, אלא שרצה למעט בשקר. לרעך כמוך (ב,ח).

שאלה: האם מותר לשקר בדרך צחוק?

תשובה: אסור לומר שקר אף בדרך צחוק, ואפילו שכוונתו לומר אחר"כ את האמת. ספר חסידים (ט,ב), ניב שפתיים (א,כו). אמנם אם אומר בדרך בדיחותא והשומע יודע 'מיד' שאינו אמת מותר, וראוי להרחיק עצמו אף מזה לרעך כמוך (עמ' 266).

שאלה: האם מותר לדבר בלשון גוזמא?

תשובה: מותר, שכן דרך בני"א, ובלבד שיבין השומע שזה גוזמא. לרעך כמוך (ב,ו).

שאלה: מהי חומרת האיסור של המשקר?

תשובה: א. כאילו ממוטט את יסודות העולם מסילת ישרים (יא). ב. פוגם ביסוד נפשו שערי תשובה (ג,קפד). ג. הרגיל בכך אין מקבל פני שכינה. סוטה (מב,א). ד. מפר חותמו של הקב"ה שבת (נה,א). ה. נקרא 'איש און ובליעל' שערי תשובה (ג,קעח). ו. נקרא תועבה ושנאווי תנאוי ז' (זו). ז. מטמא שפתיו וגופו הח"ח (פתיחה לחובת השמירה (אות ב). ח. הרגיל בכך מעורר קטרוג על עצמו. באר משה (משפטים בשם קדושת הלוי). ט. כאילו עובד ע"ז סנהדרין (ט). ע"פ לרעך כמוך (פ"ז).

שאלה: באילו תנאים מותר לשנות את דיבורו?

תשובה: מותר לשנות את הדיבור אם הדבר מביא לתועלת ובתנאי שישמור על התנאים הבאים: א. יברר המציאות וההלכה שבאמת הדבר מצריך שקר לתועלת. ב. לא יגזים בשקר גדול מעבר למה שצריך. ג. יכוון רק לתועלת. ד. אין דרך אחרת להגיע לתועלת מלבד השקר כגון להוכיחו וכדו'. ה. שלא יסובב בשקרו נזק יותר מכפי הדין. לרעך כמוך (ד,ד).

שאלה: באיזה אופנים מותר לשקר?

תשובה: א. מפני השלום. ב. לצורך מצוה. ג. ענוה. ד. צניעות. אמנם כשלומדים עם ילדים דברים שהצניעות יפה להם אין לשנות מהאמת אלא יש לומר בלשון הסובלת את הפירוש האמיתי כיון כשיש אפשרות בדרך אחרת תתן אמת ליעקב (ה,ט) בשם הגריש"א והגרש"א. ה. למנוע נזק. ו. לשבח דבר שקנה חברו. ז. למנוע מעצמו הפסד ממון. ח. למנוע בושה. ט. לשמח ולנחם אדם השרוי בצער. י. מניעת טרדה כגון לומר שאינו בבית. תתן אמת ליעקב (ה,כד) בשם הגריש"א והגריש"א. יא. לשמור סוד. כגון שאמר לו חברו שהתארס וביקש שישמור בסוד, אם ישאלו אותו מותר לו לומר שאינו יודע. תתן ליעקב בשם הגריש"א והגריש"א (ה,כה). יב. מותר לומר לחברו בלשון שרגילים לומר כחיבה כגון "אחי, בני", "אבא" וכדו' תתן אמת ליעקב (ה,כו). ע"פ הספ' ניב שפתיים, לרעך כמוך, תתן אמת ליעקב, אמת קנה.

איסור שקר "ולמה רימיתני" (כט,כה)

שאלה: האם האיסור לשקר הוא מהתורה?

תשובה: נאמר (שמות כג,יז): "מדבר שקר תרחק" ודעת כמה ראשונים הוא מצות עשה מהתורה ובכלל תר"ג מצוות. סמ"ג (קז), סמ"ק (רכה), יראים (רלה), חרדים (יב,כו) בשם הרשב"ץ בזוהר הרקיע (קנט). ויש שהשמיטו מצוה זו ממנין המצוות. הרמב"ם, הרמב"ן, החינוך, הרס"ג, וכן משמע מרבינו יונה (שע"ת ש"ג קעח-קפ). ולדעתם האיסור מדבר שקר תרחק הוא אזהרה רק לבי"ד. ומ"מ לכל הדעות מבטל מצות עשה של "והלכת בדרכיו" וברוב הפעמים אף מצות עשה של "ואהבת לרעך כמוך" ועוד. ויש שכתבו שלכל הדעות הוא אסור מהתורה אף מחוץ לבי"ד, אלא שהתורה הזהירה לבי"ד משום קיום העולם. הח"ח (פתיחה עשין יז) בבאר מים חיים, יד הקטנה (דעות א), העמק דבר (שם). החיוב מהתורה להרחיק משקר לדעת רוב הפוסקים הוא רק כשגורם נזק לחברו.

שאלה: מהם סוגי השקר האסורים?

תשובה: רבינו יונה (שערי תשובה ג,קעח) מונה תשע דרגות של שקר מן החמור לקל:

א. הגורם בשקרו הפסד ממוני או שאר נזק. ב. אף אם חברו אינו נפסד כעת מהשקר, מ"מ יתכן שבעתיד יגרם לו נזק או הפסד. ג. ע"י השקר מונע מחברו טובה ומנסה לקחתה לעצמו, וכן משקר על מנת שחברו יתן לו מתנה. ד. מספר דברים ומאורעות שלא היו או שהיו אלא שמוסיף פרטים שלא היו ומתכוון בכך לשקר, ואף שאין לחברו נזק מכך. ה. מביטיח לחברו שייטיב עמו בכל צורה שהיא ובלבו אינו מתכוון. ו. אם הפר מה שהבטיח או מה שסיכם עם חברו, דרך שקר הוא, נקרא מחוסר אמנה, וזה דוקא אם הבטיח לתת לו מתנה גדולה, ואם הוא עני בכל מקרה עובר. ז. המשקר לחברו שעשה עמו טובה או שדיבר עליו טוב ולא עשה. ח. משתבח במעלות שאין בו. ט. המשקר בסיפורי דברים ומאורעות שלא היו ומליף קצת ומשנה מהפרטים ועושה כן להנאת עצמו ולא להפסד זולתו.

שאלה: האם מותר לומר דבר שקר כשידוע לשומע שהוא שקר?

תשובה: מעיקר הדין מותר, מ"מ ראוי שלא ירגיל את עצמו להוציא שקר מפיו. לרעך כמוך (עמ' 246).

שאלה: האם מותר לומר פרטים שאינם מדויקים ממש כשמקובל לעשות כן?

תשובה: מותר. וכגון ששואלו חברו "מה השעה" ומשיב "עשר" אף אם כעת שתי דקות לפני עשר. לרעך כמוך (עמ' 247).

שאלה: האם מותר לשקר לקטן?

תשובה: אסור לשקר לקטן. אהבת חסד (ט,ה), חזו"א (פאר הדור ג,כ), אמת קנה (א,יא).

שאלה: האם אסור לשקר אף בכתיבה וברמז?

תשובה: אף בכתיבה או ברמז אסור לשקר ניב שפתיים (א-ו,ט), תתן אמת ליעקב (ה,ח). ומה שכתב בספר המידות שמותר אין הכוונה כפשוטו תתן אמת ליעקב (שם).